

Emilia Wołodźko

SZCZEGÓLNY PRZYPADEK ZDAŃ ROZWIJAJĄCYCH
WE WSPÓLCZESNYM ROSYJSKIM JĘZYKU NAUKOWYM

Istniejące kryteria dla odróżnienia zdań parataktycznych od hipotaktycznych nie zawsze pozwalają bezwzględnie rozstrzygnąć, które zdania są współrzędne, a które podrzędne¹. Na pograniczu między parataksą, a hipotaksą stoją tzw. относительные предложения /szczególny przypadek zdań rozwijających². Dosłowne tłumaczenie tego terminu "zdanie względne" nie da się tu zastosować. W rosyjskiej jak i w polskiej gramatyce zdanie względne, to każde zdanie podrzędne rozpoczynające się zaimkiem relatywnym. Oprócz tego w rosyjskiej gramatyce istnieje wprowadzony przez A. Szapiro w roku 1925 termin "zdanie względne", który odpowiada polskiemu terminowi "zdanie względne z podrzędnym rozwijającym". Przedmiotem mojego artykułu będą właśnie zdania rozwijające. Zgodnie z terminologią polską będą je nazywała zdaniami rozwijającymi.

A. Piezskowski jako pierwszy w rosyjskiej literaturze językoznawczej wydziela w osobną grupę konstrukcję typu: он сказал вот прелесть, что она очень обрадовала, w których zdanie podrzędne formalnie nie odnosi się do jednego z wyrazów zdania nadrzędnego, tylko określa całe zdanie nadrzędne³. L. Bułachowski zaznacza, że zdania te ze względu na stosunek nadrzędno-podrzędny nie mogą być zaliczone do zdań przydawkowych, w praktyce jednak klasyfikuje je jako zdania przydawkowe⁴. Za zdania podrzędnie złożone uznaje je również A. Szapiro, nazywając takie konstrukcje zdaniami względnymi /относительные предложения/, które nie uzupełniają tylko rozwijają treść zdania nadrzędnego⁵. J. Popowa określa zdania omawianego typu jako stojące na granicy między zdaniami współrzędnymi i podrzędnymi⁶. Stanowisko takie podziela W. Migirin⁷. M. Mkrtyczewa mówi, że stanowią one "своего рода промежуточную ступень от подчинения к сочинению на базе высокоразвитых подчинительных связей"⁸.

S. Kriuczkwow określa zdania omawianego typu jako przyłączające /присоединительные /na tej podstawie, że nie określają one jednego tylko członu zdania nadrzędnego. Wśród konstrukcji przyłączających wyróżnia on zdania, które łączą się za pomocą zaimka rzeczownikowego что i połączeń przyimkowych przechodzących w spójniki оттого, зачем, почему, поэтому, поэтому. Zakres znaczeniowy tych zdań jest ograniczony. Mają one znaczenie dodatkowych uwag, wniosków, sądów, orzeczeń, opinii. S. Kriuczkwow zauważył, że zdania te są typowe dla języka książkowego, przy czym mają one niekiedy charakter archaiczny⁹. W podręczniku A. Finkla, M. Bażenowa¹⁰, a także w podzielającej zdanie jej autorów Gramatyce Akademickiej¹¹ zdania rozwijające analizuje się jako zdania podrzędno-przyłączające /подчинительно-присоединительные/. W pracach tych znajdujemy wzmiankę, że wskaźnikami zespolenia zdań podrzędnie przyłączających oprócz wymienionych wyżej, są także wszystkie wskaźniki zdań skutkowych.

Najbardziej przekonujące stanowisko zajmują W. Migirin i J. Popowa, którzy uważają, że zdania te stanowią grupę przejściową między parataksą, a hipotaksą. W. Migirin zauważa, że stosunek strukturalny w zdaniach rozwijających jest następujący: nie zdanie podrzędne określa zdanie nadrzędne, tylko zdanie nadrzędne całą swoją treścią określa zaimak względny zdania podrzędnego. I dlatego proponuje on termin поясняемые предложения.¹²

Zdania rozwijające są zjawiskiem stosunkowo nowym w języku rosyjskim. W szczegółowej literaturze poświęconej badaniom składni języka staroruskiego nie ma wzmianek o takich konstrukcjach, dopiero w obszernej pracy G. Akimowej znajdujemy dokładną analizę zdań rozwijających. Analiza obejmuje prozę naukową M. Lomonosowa, przy czym autorka odnajduje niektóre wiążące się z tym zjawiska także u Kantiemira, Sumarokowa, Trediakowskiego¹³. L. Bułachowski pisze:

относительное что, определяющее не один какой-либо член главного предложения, в целом, в литературный обиход вошло, по-видимому, только с XVII в. вместе с европейскими литературными жанрами¹⁴.

W niniejszej pracy przeanalizowano zdania rozwijające w oparciu o materiał współczesnego języka naukowego. Nie omówiono zdań, które w tradycyjnej terminologii nazywamy zdaniami skutkowymi.

Poddano analizie 229 zdań rozwijających, które wybrano z ośmiu prac o charakterze naukowym i jednej o charakterze popularno-naukowym. Starano się tak zróżnicować materiał źródłowy, aby odzwierciedlał on stan faktyczny współczesnego naukowego języka rosyjskiego. Przeanalizowano zatem prace z zakresu matematyki, fizyki, filozofii, medycyny, psychologii, chemii, językoznawstwa. Spis materiałów źródłowych oraz zastosowane skróty znajdują się na koncu pracy.

Na podstawie analizy zebranych zdań rozwijających starano się odpowiedzieć na następujące pytania: I co wyróżnia zdania rozwijające spośród innych zdań hipotaktycznych, a co je zbliża do układów parataktycznych, II jakie odcienie znaczeniowe wyraża zdanie podrzędne w swej treści rozwijającej, III jakie są zasady rozmieszczenia członów w zdaniu rozwijającym.

I. Miejsce zdań rozwijających w systemie konstrukcji złożonych

Ze względu na sposób zespolenia ze zdaniem nadrzędnym układy omawianego typu należą do zdań względnych i łączą się w analizowanych pracach przy pomocy zaimka rzeczownikowego что i zaimków przysłówkowych как, откуда.

Zdanie rozwijające różni się tym od innych zdań podrzędnych, że te ostatnie pełnią funkcję części zdania nadrzędnego rozbudowanej w osobne zdanie i uzupełniają je nowym składnikiem, podczas gdy zdanie rozwijające "jest rozwinięciem /a nie uzupełnieniem/ treści wypowiedzenia nadrzędnego nawiązującym do jego całości"¹⁵. Cała treść zdania nadrzędnego zostaje wprowadzona w skład zdania podrzędnego za pomocą wskaznika zespolenia, który pełni funkcję określonego członu zdania. Wyraźnie widać to w przekształceniu typu: Он сказал всю правду, что меня очень обрадовало. → что он сказал всю правду, меня очень обрадовало.

Treść zdania nadrzędnego jest podmiotem zdania podrzędnego, a tym samym zaimek względny pełni funkcję podmiotu w zdaniu podrzędnym¹⁶.

"Определяется острах гиперплазия лимфатического аппарата, что особенно бывает выражено в шейны лимфатических улах..." Сс.

"Весьма существенное место в фонологической системе тубецкого занимает его классификация оппозиций, что связано с первостепенной важностью этого последнего понятия для всех пражских фонологов..." Структ.

Zdanie podrzędne może wyzyskać treść zdania nadrzędnego jako swoje dopełnienie. Wtedy zaimek pełni funkcję dopełnienia.

"Колоссальное значение для всех методов опроса имеет анонимный характер обследования, в чем не должен сомневаться обследуемый". Кузь.

"При дифференциальной диагностике диспении нужно помнить о таком сочетании и с целью уточнения диагностики применять ряд дополнительных исследований, чего, к сожалению, часто не делается. Сс.

Zdanie nadrzędne rozwija treść okolicznika celu wyrażonego zaimkiem rzeczownikowym z przyimkiem для.

"Но прежде всего их нужно вскрыть, для чего необходимо особое лабораторное исследование". Лон.

Omawiane zdania są konstrukcjami hipotaktycznymi dlatego, że charakteryzują się podrzędnością spójnikową, czyli wskaźnik zespolenia /zaimek względny, zaimek przysłówkowy/ jest związany ze zdaniem podrzędnym. W wypadku zmiany kolejności zdań wskaźnik zespolenia "wędruje" ze zdaniem podrzędnym. Zdania te pod względem znaczeniowym cechują się najmniejszą zależnością ze wszystkich typów podrzędnych, co zbliża je do konstrukcji parataktycznych. Bliskość ich z tymi ostatnimi jest widoczna w zdolności przekazywania tych samych stosunków znaczeniowych przy pomocy układów parataktycznych. Porównajmy dwa zdania, w których te same stosunki znaczeniowe zostały wyrażone dwójako: w pierwszej wersji hipotaktycznie, a w drugiej parataktycznie.

Буря быстро кончилась, чем мы были довольны. Я спас ребенка, за что мне присудили награду.

Буря быстро кончилась, и этим мы были довольны. Я спас ребенка, и за это мне присудили награду.

Z przytoczonych przykładów widać, że zdanie rozwijające łatwo zamienić na zdanie współrzędne, zastępując tylko zaimek względny что spójnikiem współrzędnym и i wprowadzając do zdania podrzędnego zaimek это, w którym zawiera się ładunek znaczeniowy zdania nadrzędnego¹⁷. Przyjrzyjmy się dokładniej wspomnianym układom.

"Испытуемый немедленно решил эту задачу, и это было не странно/.../ Лон.

"Однако интерес к глоссематической теории продолжает оставаться значительным, и это [..] связано с тем интересом, который [..]" Структ.

"Чем больше в окиси цинка избыточного иона цинка, тем выше это электрорепроводность, а это означает, что [..]". Марг.

Użycie konstrukcji z zaimkiem rzeczownikowym что łączącym zdanie nadrzędne z podrzędnym i odpowiednich zdań z zaimkiem wskazującym это nie jest jednakowe. Między zdaniem nadrzędnym i podrzędnym wyraża się ściślejszy związek między treściami zdań składowych, aniżeli w odpowiednich zdaniach z zaimkiem wskazującym. Ponieważ w zdaniach współrzędnych mówimy o samowystarczalności zdań składowych, wobec tego możemy na piśmie zmienić znak interpunkcyjny /przecinek na kropkę/ i otrzymamy dwa samodzielne zdania. Zamianę taką wyklucza się w zdaniach rozwijających. W zdaniu rozwijającym zaimek względny różnicuje zależność jednego zdania od drugiego. O nierównorzędności omawianych konstrukcji świadczy jeszcze fakt, że w zdaniu złożonym, w którym drugie zaczyna się zaimkiem wskazującym możemy postawić spójnik współrzędny, co jest niemożliwe przy zdaniach rozwijających.

II. Podział zdań rozwijających według kryterium treściowego

Zdania rozwijające połączone zaimkiem rzeczownikowym что i zaimkami przysłówkowymi как, откуда rozwijają treść zdania nadrzędnego a nie uzupełniają jej. We właściwym rozwinięciu dają się zaobserwować pewne odcienie znaczeniowe, z którymi łączą się własności strukturalne. Podstawową grupę stanowią te zdania, które rozwijają treść zdania nadrzędnego nie wnosząc do rozwinięcia dodatkowych odcieni znaczeniowych. W zdaniach tego typu zaimek что pełni funkcję dopełnienia lub podmiotu.

"Слово олам в таджикской литературе обычно употребляется в значении вселенная, в русско-таджикском словаре 1949 г. дано китайский рус. заимизм, что правильно передаёт содержание этого термина". Бопр.

"Колоссальное значение для всех методов опроса имеет анонимный характер обследования, в чём не должен сомневаться обследуемый". Кузь.

Typowym dla języka matematycznego są skostniałe zwroty, modele semantyczne. Krąg czasowników, mogących być orzeczeniami, jest ograniczony. Pierwszy model stanowią: что и требовалось доказать drugi чем и завершается доказательство.

"[...]. В этом случае мы получаем $c \in P_t$, т.е. $P_t \neq \emptyset$, что и требовалось доказать". Фр.

"Поэтому R имеет подмножество, эквивалентное Z, [...]. что и требовалось доказать". Фр.

"/.../ Тогда π есть собственное подмножество D, и даже [...]. собственное подмножество $D = D - \{s\}$, чем и завершается доказательство". Фр.

"Это показывает, что 0_{to} определяет вполне упорядочение множества $S = \tau a$ чем и завершается доказательство". Фр.

Podobnymi do wymienionych konstrukcji języka matematycznego są bardziej swobodne zwroty typu:

Тогда дополнительная энергия жидкости в системе K будет $\xi = pv$, чем и доказываемся сделанное утверждение. Ланд.

Zdania omawianego typu wyłącznie o treści rozwijającej w języku naukowym nie są liczne, gdyż oprócz podstawowego rozwinięcia wnoszą one różne odcienie znaczeniowe.

Najczęściej spotykaną grupę stanowią zdania rozwijające z zaimkiem что i rzadziej z zaimkami przysłówkowymi как, откуда wynikowe w swej treści rozwijającej. Treść zdania pobocznego, przyłączonego przede wszystkim zaimkiem что daje się odczytać jako rezultat czynności nazwanych w części głównej konstrukcji rozwijającej. Stosunki przyczynowo-wynikowe w omawianych układach hipotaktycznych nie zarysowują się tak wyraźnie jak

в типовых укладах причыново-скутковых. Пор. zdanie Наташа лежала, прямо и неподвижно глядя вперед себя на одного из сфинксов красного дерева, вырезанных на углах кровати, так что графиня видела только в профиль лицо дочери. А.Толстой, Война и мир приводить.

Semantyka czasownika w części zależnej jest mniej lub bardziej ograniczona. Wśród bardziej ograniczonej wydzielamy dwa typy strukturalne. Pierwszy typ strukturalny, bardzo licznie reprezentowany w prozie naukowej tworzą zdania z czasownikiem в połączeniu z zaimkiem что w mianowniku.

В этом случае у врача складывается неправильное представление о клинической картине заболевания, что неизбежно приводит к ошибкам в диагностике. Сс.

При адсорбции исходных молекул АВ и CD они связываются с атомом катализатора [..], что приводит к разрыву связей [..]. Марг.

Изменение условий психического взаимодействия [..] повлекло за собой необходимость преобразования способа взаимодействия, что и привело к соответствующей дифференциации и реинтеграции внутренней системы субъекта.Пон.

Первым из таких сдвигов являлась разработка понимания мышления как процесса особой формы взаимодействия материальных реальностей, что привело грань [..]. Пон.

Drugi typ, ilościowo mniejszy, z zaimkiem что stanowią te zdania, w których czasownikiem jest следовать, вытекать w połączeniu z zaimkiem что w dopełniaczu przyimkiem из.

"Из двух противоречивых решений, предлагаемых Грубецким, несомненно более удовлетворительным является решение вопроса о немецком и, из чего следует, что [..]. Структ.

"Основная идея состоит в том, что предикат β был осмысленным для всех $\alpha \in Q$, из чего следовало бы, что [..]. Фр.

"Основные свойства определяемых таким способом порядковых чисел суть [..] для различных порядковых чисел PuQ имеет место либо $P < Q$ либо $Q < P$, из чего вытекает сравнимость вполне упорядоченных множеств [..]. Фр.

Zdania z zaimkiem przysłówkowym как o treści wynikowej tworzą tylko konstrukcje z czasownikiem следует. Pod względem struktury konstrukcja ta różni się od poprzedniej. Część konstruktywna zdania względnego brzmi: как следует из podczas gdy w poprzednim typie mieliśmy odpowiednio: из чего следует.

При соединении сосудов температура газов остаётся той же /как это следует из сохранения обоих газов/. Ланд.

[..] Её скорость была бы пропорциональна концентрации реагируемых веществ, как это следует из последнего соотношения. Ланд.

[..] Но ведь именно в результате этой деятельности - и только в результате её создаётся математика /как это следует из сказанного в § 2/.

Przy zaimku przysłówkowym откуда **wynik** wyraża się konstrukcją bezprzyimkową. Taką samą konstrukcją tworzą zdania rozwijające z czasownikami происходит.

$W = N_{(AN)}^2$, откуда и следует /4,5/ и /4,9/. Ланд.

Основателем джайнизма был Вартхама Махавира, получивший прозвище "Джина" /"победитель"/, откуда происходит и название школы. Мак.

Dużą grupę zdań rozwijających z zaimkiem **что** i niekiedy z zaimkiem przysłówkowym **как** stanowią zdania, wyrażające powoływanie się na kogoś lub na coś. Z jednej strony może to być odsyłacz do konkretnego miejsca w rozprawie naukowej, przy czym w analizowanym materiale występował w danym wypadku wskaźnik **как**.

Всего мы должны [..] проинтегрировать по **фазовому пространству**, точнее, по тем его областям, которые соответствуют физически различным состояниям тела, как это было объяснено в § 31. фр.

Усредняя это выражение и / 127,2/ по распределению Гиббса, как это было сделано в предыдущем параграфе, мы найдём в результате следующую формулу [..]. Ланд.

Это - гипотетическое умозаключение именно через одно только соглашение - ние, как это видно из глав 23 и 44 первой книги "Первой аналитики".

Z drugiej strony może to być odsyłacz do mniej lub bardziej sprecyzowanych prac, odwoływanie się do nienazwanych konkretnie opracowań.

Полученные результаты дадут возможность высказать довольно реалистичные предположения о природе интуиции /что будет описано в специальной работе/. Дон.

А вопросы термина "как лексис" связаны уже с конкретными историческими условиями возникновения источников и существования той или иной терминологии, что требует специального анализа в специальной целенаправленности исследования. Вопр.

Role zdania-odsyłacza odgrywały kiedyś skostniałe konstrukcje typu **о чём ниже, о чём смотри**. Na podstawie zebranego materiału można wysunąć wniosek, że niektóre konstrukcje tej grupy semantycznej uległy uproszczeniu. Dawne zdania-odsyłacze /por. pojedyncze przykłady współczesne. Существуют и другие формы интервью / о чём смотри в работах А...Свенцицко - го / . Кузь.

zostały zastąpione konstrukcjami см. ниже; см. стр.; см. выше; стр.; см. §. albo tylko skrótem стр.

В доказательстве независимости аксиомы выбора также предполагалось существование индивидов; см. выше, стр. 71. Фр.

Возможно, впрочем, что она смогла бы привести к решению континуумпроблемы /см. выше/. Фр.

Чтобы оценить значение принципа исключенного третьего для математики и широту области его применения, достаточно вспомнить, что он лежит в основе так называемых **косвенных** доказательств /см., например Г., стр. 98, 258, 268 и сл./ Фр.

[...] Задача нахождения эффективного примера такого множества точек есть существенное ослабление - а тем самым и подход к решению - континуум - проблемы /см. § 7/, совсем другой [...]. Фр.

Dość pokażną grupę zdań z zainksem что stanowią zdania, w treści rozwijającej zawiera się scena autora. W próbie namkowej rozwiniętej emocji i ekspresji, spotykamy tylko ślady sceny logicznej. Zdania -oceny będą częstsze w publicystyce.

Следовательно, в этом случае возможное стало невозможным, что нелепо. Мак.

Далее, если бы ложное мнение определили как такое, которому ничего не соответствует в действительности, то это предполагало бы мнение о несуществующем /мнение ни о чем/, что невозможно [...]. Мак.

и вообще фонетическая транскрипция русского языка в работе В.А. Богородицкого, Л.В. Щербы, Д.Н. Ушакова и молодых последователей нашего времени датила очень большой выразительности, что пока не удается последователям национальных языков. Вопр.

Nie mniej liczną grupę tworzą zdania rozwijające ze wskaźnikiem zespolenia как, что o charakterze porównawczym. W zdaniach z как częściej konstruujemy zdania podrzędne jest zwrotem frazeologicznym: как это имеет место.

Всего было сделано 92 выбора, из них 7 раз выбор пал на членов своей бригады, что на 4 выбора меньше, чем в бригаде коммунистического труда. Кузьв.

Будем рассматривать молекулы, имеющие вдоль своей длины однородное строение /как это имеет место у длинных полимерных цепей/. Ланд.

Порядок реакции гидрирования стал нулевым, а не первым, как это имеет место при слабой адсорбции этилена. Марг.

Pojedynczym przykładem reprezentowane są zdania celowe w swej treści rozwijającej.

Но прежде всего их нужно вскрыть, для чего необходимо особое лабораторное исследование. Пон.

III. Struktura zdań rozwijających

Zdania rozwijające, które są rozwinięciem myśli zdania nadrzędnego, z zasady są postpozytywne. W analizowanych pracach spotykamy jeden wypadek prepozycji. Taka lokalizacja jest uzależniona od treści rozwijającej. Zdania odsyłające do myśli wypowiedzianej wcześniej mogą znajdować się przed zdaniem nadrzędnym.

Как уже было указано в предыдущем параграфе, линия [..] фразовых переходов может существовать Ланд.

W. Mirigina stwierdza, że zdanie podrzędne może następować po zdaniu nadrzędnym lub znajdować się w środku tegoż zdania. Z jego twierdzenia wynika, że zdania postpozytywne jak i interpozytywne posiadają jednakową częstotliwość we współczesnym języku rosyjskim. W przeanalizowanych zdaniach języka naukowego wypadki interpozycji są niezwykle rzadkie.

[..] Но калька с него, будучи употреблена в парном сочетании с соответствующими синонимами, что характерно для этого языка, соответствует норме бурятского языка [..] Вопр.

Поэтому, выразив поправку в Δ через \bar{J} и \bar{V} /что можно сделать с той же точностью с помощью Больцмановских выражений/, мы непосредственно получим поправку к свободной энергии [..] Ланд.

Интерpozytywne zdania nie tracą jednak swojej samodzielności, chociaż wyczuwalny w nich jest niekiedy charakter wtrącenia. Jak odróżnić zdanie względnie od zdania wtrąconego?

Возникновение такой модели, как нами уже неоднократно подчеркивалось, возможно лишь в ситуации [..] Пон.

Это свидетельствует, как отмечают в своей работе Ф. и Э. де Деси, что Лукреций не вполне следовал руководящим принципам эпикурейской системы. Кар.

Przytoczone przykłady ilustrują zdania wtrącone, jako że słowo как nie jest członem zdania podrzędnego i nie jest określone przez zdanie nadrzędne, co stanowi istotę zdań rozwijających. Nie zawsze jednak można odróżnić zdanie rozwijające od wtrąconego. Najwięcej trudności nastroczają zdania z как, w których najwyraźniej wyczuwalny jest charakter wtrącenia.

Если же кто-либо хочет ограничить это применение, как делают некоторые интуиционисты /см. гл./, то такие ограничения следовало бы не затенять [..] Фр.

O bliskości zdań rozwijających z wtrąconymi świadczy fakt, że niektórzy autorzy analizowanych prac naukowych wyczuwają charakter wtrące-

nia niezależnie od wskaźnika zespolenia. Uwidacznia się to w interpunkcji. Zdania podrzędne od nadrzędnych oddzielamy przecinkiem, natomiast zdania wtrącone zawieramy w nawiasach lub między pauzami. A oto przykłady, które wskazują, że zdania rozwijające utożsamia się ze zdaniami wtrąconymi, stosując interpunkcję wtrącenia.

Даже если бы Фреге достиг полного успеха в редукции арифметики к логике, - чего, однако, не произошло из-за появления антиномий в его системе, - это не означало бы ещё, что [..]. Фр.

Поэтому, выразив поправку в \mathcal{L} через \mathcal{J} и \mathcal{V} /что можно сделать с той же точностью с помощью Больцмановских выражений/ мы непосредственно получим поправку к свободной энергии [..]. Ланд.

Charakter wtrącenia wyczuwalny jest we wspomnianych pracach nawet w postpozycji zdania nadrzędnego.

[..] Но ведь именно в результате этой деятельности - и только в результате её - и создаётся математика /как это следует из сказанного в §2/. Фр.

При соединении сосудов температура газов остаётся той же /как это следует из сохранения обоих газов/. Ланд.

W analizowanych rozprawach spotykamy jedną ciekawą konstrukcję. Wydzielono zdanie nadrzędne konstrukcji rozwijającej jako samodzielne, co na piśmie zaznaczono kropką. Zdanie podrzędne znajduje się w odsyłaczu. Tłumaczyć to można tym, że zdania rozwijające charakteryzują się większą samodzielnością członów składowych, aniżeli i inne zdania podrzędne.

[..] Ясно, что все точки определённой таким образом области интегрирования соответствуют физически различным микросостояниям и никакого дополнительного множителя в интеграл вводить не надо **i w odsyłaczu**: Как это надо было делать в случае газа [..]. Ланд.

В этой книге можно было бы перепечатать всю цитируемую в ней библиографию из ранее вышедшей книги **i w odsyłaczu**: Что и сделано в настоящем, русском издании [..]. Фр.

W omawianych konstrukcjach rozwijających stosunek strukturalny może być następujący:

1. Zdanie nadrzędne całą swoją treścią określa zaimek zdania podrzędного. Układy takie są licznie reprezentowane we współczesnym języku naukowym.

Поэтому зависимость свободной энергии от объема полностью определяется формулой /42,3/, что даёт возможность получить из неё ряд существенных общих результатов о свойствах идеального газа [..]. Ланд.

В предметном действии внутренний план всегда реализуется через внешний, что и выражается в прямом документе действия. Лан.

W niektórych wypadkach możliwą jest zmiana kolejności zdań składowych konstrukcji rozwijającej, co jest uzależnione od treści rozwijającej zdania podrzędnego.

В начале приводится предварительное упорядочение национальных терминологий, как это указано выше. **Вопр. По замечанию:** Как это указано выше, в начале приводится предварительное упорядочение национальных терминологий.

2. Nie całe zdanie nadrzędne, a tylko część zdania określa zaimek zdania podrzędnego. W nielicznych w prozie naukowej zdaniach tego typu możliwość zmiany kolejności zdań składowych jest wykluczona.

Не модернизуя концепции Гумбольдта, что наблюдается в настоящее время в некоторых работах, можно сказать, что **С.С.С.** Структ.

Усредняя это выражение и /127,2/ по распределению Гиббса, как это было сделано в предыдущем параграфе, мы найдём в результате следующую формулу **С.С.С.** Ланд.

W omawianej grupie zdań rozwijających wydzieliła się skostniały typ charakterystyczny dla języka naukowego. Zdanie podrzędne określa rzeczownik zdania nadrzędnego przy pomocy wyrażenia typu frazeologicznego: что значит.

Возникший в конце VI в. до н.э. буддизм признавал своим основателем мифическую личность Гаутаму, прозванного Будда, что значит "просветленный". **Лак.**

3. Zdanie podrzędnie złożone określa zaimek zdania podrzędnego konstrukcji rozwijającej. Nazwane konstrukcje w języku naukowym występują bardzo często.

К первой группе могут быть отнесены языки народов тех республик, в которых объём функций литературных языков является наиболее широким, что проявляется, например, в полной корреляции всей средней и высшей школы. **Вопр.**

Это можно видеть на примере развития политической экономики, история которой так или иначе совпадает с историей экономического развития самого общества, что прекрасно показал Маркс и Энгельс. **Арс.**

4. Zdanie współrzędne /spójnikowe lub bezspójnikowe/ określa zaimek zdania podrzędnego konstrukcji rozwijającej. Układy takie stanowią w analizowanym języku znikomą grupę.

Переход от индивидуальной к коллективной работе привел к ряду усовершенствований производственного процесса, повысилось качество выпускаемой продукции, что позволило бригаде работать без **ОИИ С.С.С.** Кузь.

Так, в республиканской печати сейчас некоторые принятые ранее термины заменяются новыми, а в фильмах Института марксизма-ленинизма строго сохраняются принятые ранее термины, что создаёт большую помеху в издательской работе. Вопр.

Spotykamy też pojedyncze konstrukcje zdań wielokrotnie złożonych, w których zdania rozwijające są podrzędne w stosunku do siebie.

Конструктивист должен в таком случае выбирать между героическим /или, скорее, "донкихотским"/ направлением, которого в двадцатые годы придерживался Хвистек, допуская, например, лишь конечные типы и принося поэтому в жертву значительные части классического анализа, или же иметь дело с типами трансфинитных порядков, как это делают Као Ван и Лоренсен /о чём будет сказано в следующих параграфах/. Фр.

Należy zwrócić uwagę na różnice strukturalne konstrukcji rozwijających przy wskaźnikach zespolenia что, как. Zdania z как różnią się pod względem struktury od zdań względnych z что tym, że w zdaniu podrzędnym w roli podmiotu występuje zawsze zaimek wskazujący это, którego znaczenie określa całe zdanie nadrzędne.

Ведь если считать, что "нормальную деятельность" фонем данного языка определить до установления полного фонемного инварианта /как это предполагается при решении вопроса об аффрикатах и дифтонгах/, то [..]. Структ.

Б.А.Казанский с учениками показал, что на таких катализаторах протон не присоединяется к молекуле углеводорода, как это имело место на кислотных катализаторах, а отрывается от неё, образуя отрицательно заряженный ион [..]. Марг.

Przytoczona niżej tabela podaje ilość zdań rozwijających w poszczególnych analizowanych pracach naukowych i ilość zdań zbiorczo dla danej dziedziny nauki. Częstotliwość występowania zdań rozwijających pośród zdań podrzędnie złożonych mogły by obrazować dane procentowe, niestety przytoczenie ich jest ze względów technicznych niemożliwe. Dla ułatwienia ilość zdań rozwijających obliczono zatem w stosunku ilościowym do przebadanych stron. Dane tabeli mówią jedynie w sposób względny o częstotliwości ich występowania w języku rosyjskim.

Dziedzina	Ilość przebadanych stron	Ilość zdań	Stosunek ilości zdań do ilości stron
Medycyna	Ос. 146	18	0,12
Matematyka	Рр. 416	40	0,10
Chemia	Марг. 117	11	0,09
Językoznawstwo	Структ. 355 > 582 Вопр. 259	Структ. 35 > 50 Вопр. 15	0,09
Fizyka	Ланд. 565	59	0,07
Psychologia	Кузь. 72 > 485 Пон. 283	Кузь. 11 > 24 Пон. 13	0,07
Filozofia	Мак. 495	40	0,08

Częstotliwość użycia konstrukcji rozwijających w poszczególnych dziedzinach naukowych nie jest jednakowa. Najczęściej spotyka się je w literaturze medycznej /1 zdanie na 8 stron tekstu/.

Język naukowy poszczególnych dziedzin jest bardzo zróżnicowany. Tylko w nielicznych wypadkach jest on ograniczony swoistymi konstrukcjami rozwijającymi, co niewątpliwie czyni go bardziej ubogim. Typowym przykładem jest język matematyczny, w którym często spotyka się konstrukcje: чем завершается доказательство; что требовалось доказать. Konstrukcja typu frazeologicznego как это имеет место występuje w języku wszystkich dziedzin naukowych.

Dokładna analiza konstrukcji rozwijających w innych stylach języka wzbogaci zapewne omawiane konstrukcje o nową grupy semantyczne jak i o nowe własności strukturalne.

PRZYPISY

¹ Zob. K. Polański, Składnia zdania złożonego w języku górnołużyckim; Wrocław-Warszawa-Kraków 1967, s.33.

² Z. Klemensiewicz, Zarys składni polskiej; Warszawa 1961, s.100.

³ А.А.Иешковски й, Русский синтаксис в научном освещении; Москва 1955, s.44.

⁴ Л.А.Булаховски й, Курс русского литературного языка; ч.1, Киев 1952, s.342.

⁵ За В.А.Игирин, "Стносительные" прилагочные предложения, s. 7. Русский язык в школе, 1952, № 6.

⁶ И.А.Опова, Сложносочинённые предложения в современном русском языке; Вопросы синтаксиса современного русского языка, Москва 1956, s.356.

- 7 В. М и г и р и н, *op.cit.*, s.7.
- 8 Н.С. П о с п е л о в, О различиях в структуре сложноподчинённого предложения, стр.66. /№17/ Исследования по синтаксису русского литературного языка, Москва 1950.
- 9 С.Е. К р в ч к о в, О присоединительных связях в современном русском языке. "Русский язык в школе", 1950, № 2, с.20.
- 10 А.М. Ф и н к е л ь и М.М. В а ч е н о в, Курс современного русского литературного языка. Киев 1960, с.1567-8.
- 11 Грамматика русского языка. т.П, ч.П. Изд. АН СССР, Москва 1954, с.1052.
- 12 В. М и г и р и н, *op.cit.*, s.12.
- 13 Г.Н. А к и м о в а, Относительные предложения в научной прозе Л.о-монссова. "Учёные записки Ленинградского университета", 1959, с. 114.
- 14 Л.А. Б у л в х о в с к и й, *op.cit.* s.352.
- 15 Z. K l e m e n s i e w i c z, *op.cit.* s.352.
- 16 Z. Klemensiewicz klasyfikuje zdania rozwijające w zależności od tego, przy jakim członie zdania podrzędnego koncentruje się treść zdania nadrzędnego /por. jego podział na zdania przypodmiotowe, przydopełnieniowe, przyokolicznikowe. Zob. Z. Klemensiewicz, *op.cit.* s.100/.
- 17 W. Bielożarkowa rozpatruje ten typ zdań jako zdania parataktyczne, wyrażające stosunki względno-określające /относительно-определятельные/. Zob. Современный русский язык под. ред. Е.М.Галкиной-Гедорук, ч.П, Москва 1966, с.542.

ZRÓDŁA MATERIAŁOWE I SKRÓTY

- 1 /чр./ - А.Френкель, И Вах-Лидлер, Основания теории множеств, Москва 1966.
- 2 /В о п р./ - Вопросы терминологии, изд. АН СССР, Москва 1961.
- 3 /С т р у к т./ - Основные направления структурализма, изд. АН СССР Москва 1964.
- 4 /П о н./ - Я.А. Пономарев, Знание, мышление и умственное развитие, Москва 1967.
- 5 /Кузь./ - Е.С. Кузьмин, Основы социально-психологии, Ленинград 1967.
- 6 /Сс./ - И.И. Сосипов, Причины диагностических сдвигов в педиатрии, Москва 1967.

⁷ /М а р г./ - Л.Я. М а р г о л и с, Волшебная палочка химии, Москва 1964.

⁸ /Д а н д./ - Л.Д. Д а н д а у и Е.М. Д и ф ш и ц, Статистическая физика, Москва 1964.

⁹ /М а к./ - А.О. М а к о в е л ь с к и й, История логики, Москва 1967.

Эмилия Болодзько

ОТНОСИТЕЛЬНЫЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ В РУССКОМ НАУЧНОМ ЯЗЫКЕ

В статье подвергаются исследованию сложные предложения, в которых второе предложение заменяет не один член, а все предложение в целом. Исследования проводятся на материале научного языка, потому что эти предложения, будучи принадлежностью книжного языка, употребляются в нем чаще, чем в других сферах книжного языка.

Связывающими элементами являются предложно-падежные формы относительного местоимения что, и наречные местоимения как, откуда.

В работе определяется место относительных предложений в системе сложного предложения, называются их структурно-семантические свойства, отличающие их от паратаксиса и гипотаксиса.

Приводится семантическая характеристика относительных предложений. Наибольшую группу составляют предложения, имеющие значение дальнейшего повествования без дополнительных оттенков значения. Очень распространенными являются предложения, имеющие значение ссылки или оговорки. Часто встречаются предложения, имеющие значение вывода или оценивающие действие или положение, выраженное главным предложением. Редко в научном языке появляются сложные предложения, между которыми устанавливаются целевые отношения.

Относительные предложения характеризуются постоянным порядком размещения предикативных единиц, второе предложение следует за первым. Если придаточное предложение помещается в середине главного, то его интонация сближается с интонацией вводного предложения.

В конце статьи приводятся количественные данные и их статистический анализ.

Emilia Wołodźko

A PARTICULAR CASE OF COMPOUND SENTENCES IN RUSSIAN SCHOLARLY LANGUAGE

The article is an attempt at an analysis of compound sentences where the second propositional component does not refer either to the nominal or to the adverbial element but refers to the whole first propositional component.

Because of the way in which the two components are welded together the second component is a relative clause added by means of the relative pronoun *где* in combination with the preposition proper and adverbial pronouns *как*, *откуда*. In the article the author defines the position of relative clauses within the system of compound constructions, points out their grammatical and syntactic properties which differ them both from the typical hypotactic constructions and from those of the paratactic ones where the second clause begins with a paratactic conjunction combined with the indicative pronoun *это*.

The semantic layer of relative clauses depends on the connecting indicator.

In scholarly language this type of relative clauses does not bring into it any additional semantic shade. There is a numerous group of reference clauses when somebody or something are mentioned or referred to. A fairly large group consists of clauses which contain the author's opinion or judgment on the action or situation presented in the first component of the sentence. An equally numerous group consists of relative clauses of comparative and resulting character. On the other hand, relative clauses of purpose are much less numerous.

Relevant is the word order of relative clauses. The second component always follows the first which is a natural result of the specific nature of this kind of relative clauses. In case if the relative clause is inserted within the main clause, its intonation will be assimilated to that of the initial clause.

The article ends up with numerical data and their statistical analysis.